

**“RİYAZÜ’S-SÂLİHİN VE TERCEMESİ” ADLI ESERE  
YAZMIŞ OLDUĞU MUKADDİME BAĞLAMINDA  
AHMED HAMDİ AKSEKİ’NİN HADİS VE SÜNNETE BAKIŞI**

**Yrd. Doç. Dr. Mustafa Canlı\***

**Öz**

Ahmet Hamdi Akseki, “*Riyazu’s-Salihin*” adlı esere yazmış olduğu mukaddimede, hadis ve sünnetle ilgili görüşlerini ortaya koymuştur. O, hadis kelimesinin haber ve eser kavramlarıyla aynı manaya geldiği görüşünü benimsemiştir. Ona göre hadis, İslam ahlak esaslarının bir kaynağı olup, Kur’an’da yer alan itikadi esasları beyan ve teyid eder. Akseki, hadis ve sünnet kavramlarının ayrı anlamlar içerdiğini ifade eder. Ona göre sünnet; Hz. Peygamber’in yaptığı işlerin, Peygamberlik vazifesini insanlara tebliğ edişinin fi’li ve amelî tevâtür ile rivayet ve nakledilmiş olan keyfiyettir. Onun sünnet tanımına getirmiş olduğu “*ameli tevâtür*” ifadesi önemlidir.

Hiz. Peygamber’in peygamber olmak bakımından, *tebyîn ve tebliğ* olmak üzere iki vazifesinin olduğunu söyleyen Akseki, Hiz. Peygamber’in şer’i hükümlerdeki tasarruflarının *tebliğ, fetva, kazâ ve imamet* olmak üzere dört şekilde tezahür ettiğini ifade eder. Akseki’ye göre sünnet vahiy mahsulü olup bağlayıcı olan unsurları vardır. Bu bağlamda Hiz. Peygamber’in tasarruflarının ne anlama geldiğini bilmek, hadis ilmiyle ilgilenenler için önemlidir. Yine o, bu mukaddimesinde sünneti itibarsızlaştırmak isteyenlere karşı, Kur’an ve sünnetten cevaplar vermiştir.

Önemli âlimlerimizden olan Ahmet Hamdi Akseki, bu kısa ve öz mukaddimesinde, hadis ve sünnetin anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Hadis, sünnet, amelî tevâtür, Hiz. Peygamber’in tasarrufları, tebliğ ve vahiy.

**IN THE CONTEXT OF THE PREFACE WHICH HE HAD WRITTEN FOR  
THE WORK THAT IS CALLED “RİYAZÜ’S-SÂLİHİN VE TERCÜMESİ”  
AHMED HAMDİ AKSEKİ’S VIEW ON HADITH AND THE SUNNAH**

**Abstract**

Ahmed Hamdi Akseki, puts forward his views on Hadith and the Sunnah in the preface which he had written for the work that is called “*Riyazus Salihin*”. He adopted the opinion that the word Hadith has the same meaning with the concepts of haber and eser.

---

\* Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. [canli20@hotmail.com](mailto:canli20@hotmail.com)

According to him, Hadith is a source for the moral principles of Islam and also declares and confirms the principles of creed that are in the Qur'an. Akseki expresses that the concepts of hadith and the Sunnah have different meanings. According to him, the Sunnah; is a state of the actions of the Holy Prophet and conveying his mission of prophethood to people that are transported with "ameli tevatür" which means that an action is being performed by the most of the people. The expression of ameli tevatür that he brought to the definition of the Sunnah is important.

Akseki who says that the Prophet as being a prophet, has two missions consist of tebyin and tebliğ, also expresses that Holy Prophet's authorizations in Sharia provisions are appeared in four ways which are tebliğ, fetva, kaza and imamet. According to Akseki, the Sunnah is a crop of revelation and has connective elements. In this context, to know what the authorization of the Prophet means is important for those who are interested in the study of Hadith. He, again, in this preface of him gave answers from Qur'an and Sunnah against the ones who want to make Sunnah disreputable.

Ahmed Hamdi Akseki who is one of our important scholars, in his brief preface, has contributed to Hadith and Sunnah to be comprehended.

**Key Words:** Hadith, Sunnah, Ameli Tevatür, The authorizations of the Holy Prophet, Teblig (conveying the message) and revelation

## GİRİŞ

İlmî eserlere mukaddime yazma geleneği, ilim adamları tarafından öteden beri uygulanagelen bir gelenektir. "Klasik kaynaklarda mukaddimenin "*Mukaddimetü'l-Kitâb*/(önsöz)" ve "*Mukaddimetü'l-İlim*/(giriş)" şeklinde iki kısma ayrıldığı görülmektedir. Mukaddimetü'l-kitâb mahiyetindeki girişlerde eserin adı, yazılış sebebi, konusu, amacı, önemi, başlıca bölümleri ve muhtevası tanıtılır. Mukaddimetü'l-İlimde ise telifin ait olduğu ilim dalının tanıtımı, konusu, amacı, yararı gibi temel bilgiler verilir."<sup>1</sup> Bu mukaddimelerin, eserin müellifi tarafından kaleme alındığı gibi müellif dışındaki ilim adamları tarafından da kaleme alındığı görülür. Söz konusu bu mukaddimeler arasında, ortaya koyduğu değerlendirme ve tahlillerle eserin kendisini gölgede bırakan Mukaddimetü'l-İlimler mevcuttur.

Hadîs eserlerinin başına da mukaddimetü'l-İlim nevinden mukaddimeler yazılmıştır. Bu mânâda Diyanet İşleri Başkanlığı yapmış olan Ahmed Hamdi

---

<sup>1</sup> Durmuş, İsmail, "*Mukaddime*" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, c. 31, s. 115.

Akseki<sup>2</sup>, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından bastırılmış olan “*Riyazü's-Sâlihîn ve Tercemesi*”<sup>3</sup> adlı esere bir mukaddime yazmış<sup>4</sup> ve burada hadîs ve sünnetin anlam ve içeriği ile ilgili birtakım değerlendirmelerde bulunmuştur. İşte bu çalışma, söz konusu mukaddime çerçevesinde Ahmet Hamdi Akseki'nin hadîs ve sünnete bakışını ortaya koymayı hedeflemektedir.

### 1. Hadîs ve Sünnetin Mânâsı ve Neliği

Hadîs edebiyatında en çok üzerinde durulan konulardan biri, hadîs ve sünnet kelimelerinin ne anlama geldikleri konusudur.<sup>5</sup> Ahmet Hamdi Akseki, hadîs ve sünnetin anlamı üzerinde durarak mukaddimesine giriş yapmış ve hadîs ve sünnet üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur.

---

<sup>2</sup> Ahmet Hamdi Akseki, 1887 yılında Antalya Akseki'nin Güzelsu nahiyesinde doğdu. Memleketindeki ve Ödemiş'teki medreselerden temel derslerden olan Arapça, Farsça, akâid, fıkıh, tefsir ve hadîs dersleri aldıktan sonra İlmî hayatını İstanbul'da devam ettirdi. Otuz iki yaşında dersiâm oldu. 1908'den sonra yazı hayatına başlayan Ahmet Hamdi Akseki'nin bazı makaleleri Beyrut ve Mısır gazetelerince iktibas edildi. 1924 yılında Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Hadîs ve Hadîs Tarihi müderrisliğine getirildi. 1939'da Diyanet İşleri Reis muavinliğine ve M. Şerafettin Yalpkaya'nın ölümü üzerine 1947'de Diyanet İşleri Reisliğine getirildi. Bu vazifede iken 9 Ocak 1951 tarihinde Ankara'da vefat etti ve Cebeci Asrı Mezarlığı'na defnedildi. Arapça, Farsça ve İngilizce bilen Akseki son derece zeki, ileri görüşlü, devrindeki gelişmeleri takip eden, kendini devamlı olarak yenileyen ve taklide karşı olan bir din âlimidir. Ahmet Hamdi Akseki'nin akâid, kelam, tefsir, hadîs ve fıkıhla ilgili yayımlanmış ve yayımlanmamış birçok eseri ve makaleleri vardır. (Bolay, Süleyman Hayri, “*Akseki, Ahmet Hamdi*” md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989, c. 2, s. 293-295 'den özetlenerek). Ahmet Hamdi Akseki hakkında daha geniş bilgi için bkz. *Ahmet Hamdi Akseki* (Sempozyum) Hazırlayanlar: Hüseyin Arslan-Mehmet Erdoğan, Ankara, 2004; Veli Ertan, *Merhum Diyanet İşleri Reisi Ahmet Hamdi Akseki*, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, c. 9 (1970), sayı: 92-93, s. 52-57.

<sup>3</sup> Nevevî, Muhyiddin, *Riyazü's-Salihin*, I-III, (Çev: Kıvamuddin Burslan-Hasan Hüsnü Erdem), Ankara, 1949.

<sup>4</sup> Nevevî, c. I, s. I-XXIX (Mukaddime) Bundan sonraki dipnotlarda “Mukaddime” adı altında ilgili yerin sayfa numaraları verilerek referans gösterilecektir.

<sup>5</sup> Hadîs ve sünnetin anlamı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Nureddin İtr, *Menhecü'n-Nakd fi ulûmi'l-Hadîs*, Dımaşk, 1992, s. 26-30; Talat Koçyiğit, *Hadîs İstulahları*, Ankara, 1985, s. 120-123, 399-403; İsmail Lütfi Çakan, *Hadîs Usûlü*, İstanbul, 1991, s. 25-47; Ahmet Yücel, *Hadîs Usûlü*, İstanbul, 2012, s. 31-44; Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması ve yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara, 1997, s. 218-241; Mehmet Emin Özağar, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, Ankara, 1998; Musa Carullah, *Kitâbu's-Sunne*, (Çev: Dr. Mehmet Görmez), Ankara, 1998, s. 5-32; Muhammed Yusuf Guraya, *Sünnetin Neliği Sorununa Metodik bir Yaklaşım*, (Çev: Mehmet Emin Özağar), Ankara, 1999, s. 29-70; Yavuz Köktaş, *Hadîs Usûlü Yazıları*, İstanbul, 2010, s. 21-31.

### 1.1. Hadîsin Mânası ve Neliği Üzerindeki Değerlendirmeleri

Kelime anlamlarından birisi olarak **hadîs**, *sonradan olan*, yani *kadîm olmayan* anlamlarına gelmektedir.<sup>6</sup> “Bazı âlimler, hadîs kelimesinde *yenilik* mânâsı sezerek, onun kadîm kelimesinin mukabili olduğunu söylemişlerdir. Bunlar kadîm sözüyle Kur’ân-ı Kerim’i, hadîs sözü ile de Rasûl-i Ekrem’e izafe edilen şeyleri kasetmişlerdir.”<sup>7</sup> Akseki de hadîs kelimesinin lügat anlamından yola çıkarak hadîsin Allah’ın kadîm kelâmı olan Kur’ân’a mukabil, yani Kur’ân’dan gayri bir söz olduğuna vurgu yapmıştır.<sup>8</sup> Bu mânâda hadîs, dinin Kur’ân’dan sonra gelen ikinci temel kaynağı konumundadır.

Hadîs ilminde, *hadîs*, *haber* ve *eser* kavramlarının mânâları üzerinde durulmuş ve bu kavramların birbirlerinin yerine kullanılan kavramlar olduğu veya aralarında umum-husus gibi farklılıkların olduğuna işaret edilmiştir. Cumhurun görüşüne göre delâlet yönüyle hadîs ile haber kavramları aynı seviyededirler.<sup>9</sup> “ Bu mânâda hadîs yerine haber kelimesini kullananlar, sahabe ve tâbiuna ait söz ve fiiller için *eser* terimini tahsis edenler de bulunmaktadır.”<sup>10</sup>

İstilah olarak haber kavramının üç mânâyâ geldiği ifade edilir:

- Hadîs kavramının müradifi olan haber.
- Hadîs kavramından farklı anlama gelen haber: Buna göre; Hz. Peygamber’den gelenlere hadîs, onun dışındakilerden gelenlere haber denilir.
- Hadîs kelimesinden daha umumî anlam ifade eden haber: Buna göre; her haber hadîstir ama her hadîs haber değildir.<sup>11</sup>

Hadîs kavramı ile beraber söz konusu edilen *eser* kavramına gelince; bu terimin ıstilahî anlamı ile ilgili iki görüş vardır. Birincisi; *eser* kavramının hadîs kavramı ile aynı anlama geldiğine dair görüştür. İkinci görüşe göre ise; *eser* kavramı hadîs kavramından farklı bir kavramdır. Buna göre; söz ve fiil olarak Hz. Peygamber’e izafe edilen haberlere *hadîs*, sahâbeye ve tabiine izafe edilen haberlere de *eser* denilir.<sup>12</sup>

<sup>6</sup> İbn Manzur, Ebu’l-Fadl Muhammed b. Mukerrem, *Lisanu’l-Arab*, I-VI, Dâru’l-Maarif, Kahire, 1979, c. II, s. 797.

<sup>7</sup> Subhi Salih, *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstilahları*, (Çev: M. Yaşar Kandemir), Ankara, 1973, s. 2.

<sup>8</sup> Mukaddime, s. I.

<sup>9</sup> Nureddin Itr, s. 27.

<sup>10</sup> Çakan, s. 25.

<sup>11</sup> Tahhân, Mahmud, *Teysîru Mustalahi’l-Hadis*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, trs., s. 15-16.

<sup>12</sup> Tahhân, s. 16.

Akseki'ye göre; mutlak olarak "Peygamber'in Hadîsi" denildiğinde, Peygamberliğinden sonraki sözlerinden, işlerinden, ikrarından tahdîs ve rivayet olunan şey kastedilir. Bu Hz. Peygamber'in, nübüvvetten önceki söz ve davranışlarının hiçbir değerinin olmadığı anlamına gelmez. "Efâlu'r-Rasûl" adlı eserinde, Hz. Peygamber'in bi'setten önceki fiilleri üzerine ayrı bir fasıl açan Muhammed Süleyman Aşkar, her ne kadar şer'î ahkâmın istinbâtında Hz. Peygamber'in nübüvvetten sonraki söz ve davranışlarının esas olması söz konusu ise de nübüvvetten önceki yaşayışının da örneklik teşkil edeceğini zira Yüce Allah'ın her zaman için onu en güzel şekilde terbiye edip kolladığını ifade etmektedir.<sup>13</sup>

Akseki, hadîs, haber ve eser terimlerinin aynı mânâyâ geldiği görüşünü tercih edip hadîsi şöyle tanımlar: "Hz. Peygamber'e izafe olunan (Kur'ân dışında söylediği) söz, kendi yaptığı fiil, takrir ve ahvâli."<sup>14</sup> Bunun yanında o, muhaddislerin haberi hadîsten daha geniş bir mânâda kullandıklarını ve mevkuf ve maktu rivayetleri de haber kapsamı içerisine aldıklarını beyan ettikten sonra muhaddislerin haberi şöyle tarif ettiklerini ifade eder: "Haber, gerek merfu olsun, yani Peygambere kadar ulaştırılmış olsun, gerek mevkuf ve maktu, (yani Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimize vasil olmayarak naklolunan) rivâyetlerin her ikisine de denir. Bu itibarla (sahâbe ve Tabiine nisbet olunan rivayetlere de şümulü olduğundan) hadîsden eamdır. Her hadîse haber denir, lakin her habere hadîs denmez."<sup>15</sup> Haber kelimesinin bu mânâsı çerçevesinde Akseki, haber ve eser kavramlarının birbirinin müradifi kavramlar olduğunu ifade eder.<sup>16</sup>

Sonuç olarak hadîs, eser ve haber kavramları her ne kadar farklı anlamları barındırsa da birbirlerinin yerine kullanılan terimler olduğu açıktır. Bu bağlamda özellikle ilk dönemlerdeki kullanımları çerçevesinde, eser kavramının hadîs kavramının müradifi olarak kullanıldığına ve rivâyet kavramının, hadîs ve eser kavramlarının ortak vasfı olduğuna dair değerlendirme<sup>17</sup> önemlidir. Nureddin Itr, hadîs, haber ve eser kavramları hakkında bilgi verdikten sonra şunları söyler: "Netice olarak hadîs, haber ve eser kavramları, muhaddisler nazarında aynı mânâyâ gelmektedir ki o mânâ şudur: Söz, fiil, takrir, bir yaratılış vasfı veya bir ahlâkî vasf olarak Nebi (sav)'e izafe edilen veya sahabeye veya tabiine izafe edilen her şeydir."<sup>18</sup>

Hadîsin neliği konusuna gelince Akseki'ye göre; hadîsin büyük kısmı tarihle ilgilidir ve bu anlamda İslam Tarihinin ana kaynağı hadîstir. Hadisin bu kısmı

<sup>13</sup> Aşkar, Muhammed Süleyman, *Efâlu'r-Rasûl*, I-II, Beyrut, 1988, c. II, s. 139.

<sup>14</sup> Mukaddime, s. II.

<sup>15</sup> Mukaddime, s. I.

<sup>16</sup> Mukaddime, s. II.

<sup>17</sup> Özafşar, s. 32.

<sup>18</sup> Nureddin Itr, s. 29.

münakaşa mevzuu bile olamaz. Zira bu kısım, dünya tarihinin bir parçası mahiyetinde olup, kaynaklarının doğruluğu, râvilerinin mazbut olması ve senetlerinin bir silsile halinde devam etmesi, ilmî tenkit metotlarına uygun olması ile başka tarihlerden üstün bir mevkidedir.<sup>19</sup> Akseki'ye göre; **Hadîs, İslâm ahlâk esaslarının bir kaynağıdır.** Güzel ahlâk ile bunun zıddı olan kötü huyları bildiren binlerce hadîs vardır. “*Bunların temelleri yahut tohumları yine Kur'an'da mevcuttur. Biz bunlara Kur'an'ın bir tefsiri ve tafsili diyebiliriz.*”<sup>20</sup> **Yine Hadîs, asılları Kur'an'da yer alan itikadî esasları beyan ve teyid eder.** İtikadın kökleri açıkça Kur'an'da yer almıştır. İtikat esaslarını açık olarak beyan eden sahih hadîsler, ancak bu kökleri teyit ve izah ederler. Kur'an'ın tesbit eylediği itikat esaslarına aykırı bir hadîs bulunmaz.<sup>21</sup> Bu noktada Kur'an'ın ortaya koyduğu itikadî temellerle çeliştiği ifade edilen hadîslerin mevcudiyeti tartışma konusu olmuştur. Akseki'nin *sahih hadîs* kaydı, itikadî konularla ilgili zayıf hatta mevzu hadîslerin varlığını ihsas ettirmektedir. Nitekim konuyla ilgili yapılan araştırmalara göre; ilk dönemlerde itikadî meselelere dair hadîs uydurulduğu ile ilgili bilgilere sahibiz.<sup>22</sup> Son olarak Akseki, **ibadet ve muamelata dair hükümlerin ve bunların tafsilatının hadîste yer aldığını** ifade eder.<sup>23</sup>

## 1.2. Sünnetin Mânâsı ve Neliği Üzerindeki Değerlendirmeleri

Bazı hadîs âlimlerine göre hadîs ve sünnet kavramları farklı anlamlar ifade etmektedirler. “Hadîs kelimesi özü itibariyle sünnet kelimesinden çok farklıdır. Her şeyden evvel hadîs, yeni ve şifahî olanı ifade eder. Hâlbuki sünnet kelimesi, sözlük anlamı itibariyle incelendiğinde görülür ki; onun bütün kök ve tâli anlamlarının üzerinde odaklandığı mânâ, davranış ve davranışa özgü olandır.”<sup>24</sup> Ahmet Hamdi Akseki, sünnet ile hadîs kavramları arasında bir ayırım yapar ve sünnet tanımının içerisine fi'lî ve *amelî tevâtür* kavramını dâhil eder. Ona göre *sünnet; Hz. Peygamber'in yaptığı işlerin, Peygamberlik vazifesini insanlara tebliğ edişinin fi'lî ve amelî tevâtür ile rivayet ve nakledilmiş olan keyfiyetidir.* Bu fi'lî ve amelî tevâtür, Hz. Peygamber'in yaptığı bir işi ashabin Peygamber'den, tabiinin ashaptan ve sonra gelenlerin de evvelkilerden gördükleri gibi yapıp gelmeleri ile oluşur. Bu mânâda hadîs, Hz. Peygamber'in bir işi nasıl yaptığını ifade eden lafzî rivayettir ve mütevâtir olması şart değildir. Dolayısıyla bir şey amel ve tatbikat cihetinden mütevâtir olduğu halde lafzî rivâyet (hadîs), mütevâtir olmayabilir. Yani Hz.

<sup>19</sup> Mukaddime, s. XIII.

<sup>20</sup> Mukaddime, s. XIV.

<sup>21</sup> A.y.

<sup>22</sup> İtikadî konularda hadis uydurulduğu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadîsler*, Ankara, 1984, s. 42-48; Talat Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, Ankara 1987, s. 132-137.

<sup>23</sup> Mukaddime, s. XIV.

<sup>24</sup> Özafşar, s. 28.

Peygamber'in bir işini anlatan farklı lafızlarla gelen hadîslere, senedi bakımından mütevâtir denilmezken umum, amelî olarak o işi devam ettiriyorsa mütevâtirdir. "İşte sünnet de böyle bir tevâtürle Peygamber'in bize kadar gelen işleridir."<sup>25</sup> Akseki'ye göre; "Size iki şey bıraktım, onlara sımsıkı yapıştıkça asla yolunuzu şaşırırmazsınız: Allah'ın kitabı (Kur'ân), bir de Peygamber'in sünneti."<sup>26</sup>, "Benim sünnetimden ve benden sonra Hulefâ-i Râşidîn'in sünnetinden ayrılmayın."<sup>27</sup> ve "Kim ki benim sünnetimden uzak durursa benden, benim ümmetimden değildir."<sup>28</sup> Hadislerinde söz konusu olan sünnet, Peygamberimizin amelî tevâtürle bize naklolunan ve herkesçe belli olan işlerdir.<sup>29</sup>

Akseki'nin sünnet tanımının içerisine dâhil ettiği *amelî tevâtür* kavramı, İmam Malik (179/795)'in Medine ehlinin amelî ve Medine ulemasının icma kavramlarında<sup>30</sup> vurgulamak istediği ile paralellik arz eder. Yine Fazlurrahman'ın sünnet kavramı ile ilgili olarak ileriye sürdüğü, *icma ile aynı anlama gelen fiilî uygulama*<sup>31</sup> tanımlaması ile amelî tevâtür kavramı arasında yakın bir ilişkisinin olduğundan bahsedebiliriz. "Fazlurrahman'a göre sünnet, ister fizikî isterse zihnî eylemler söz konusu olsun, davranışla ilgili bir kavramdır; bu bakımdan bu kavram sadece basit bir eyleme değil, aynı zamanda bu eylemin fiilen tekrarlanıp tekrarlanmadığına ya da tekrarlanmasının imkân dâhilinde olup olmadığına da delâlet eder. Başka bir deyişle bir sünnet, ister bir kere ister sıkça tekrarlanmış olsun, davranış kanunudur."<sup>32</sup>

Sünnetin mânâları arasında *süreklilik* anlamının olduğu vurgulanarak, sünnet kelimesi için *sürekli kullanılan işlek yol* anlamının uygun düşeceği ifade edilir.<sup>33</sup> Bu anlamda Akseki'nin bahsettiği *amelî tevâtür* kavramı ile *süreklilik* ve *kullanılan işlek yol* mânâları arasında anlamsal bir bağın olduğu açıktır. Sünnet ve hadîs hakkındaki kadîm görüşleri aktaran Muhammed Yusuf Guraya, Ebu Hanife mektebinin *süregelen dînî tatbikât*'a çok büyük önem verdiğini ifade ettikten sonra sünnet kavramında *islâmî tatbikat* kavramının önemine vurgu yapar.<sup>34</sup> Bunun

<sup>25</sup> Mukaddime, s. III.

<sup>26</sup> Malik b. Enes, *el-Muvatta'*, İstanbul, 1981, Kader, 3. (Yazıda geçen hadislerin tahriri araştırmacı tarafından yapılmıştır.)

<sup>27</sup> Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, İstanbul, 1981, İlim, 16.

<sup>28</sup> Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul, 1981, Nikah, 1.

<sup>29</sup> Mukaddime, s. III.

<sup>30</sup> Geniş bilgi için bkz. Yasin Dutton, *Sünnet, Hadis ve Medine Ameli*, (çev. Yavuz Göktaş) Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, II(2002), sayı:4, 195-213.

<sup>31</sup> Fazlurrahman, *Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu*, çev. Salih Akdemir, Ankara, 1995, s. 18.

<sup>32</sup> Ahmet Uyar, "Sünnetin Tarihi süreci Hakkında Fazlurrahman'ın Görüşleri", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, yıl: 2002, sayı: 12, s. 238.

<sup>33</sup> Görmez, s. 220.

<sup>34</sup> Guraya, s. 55-56.

yanısıra sünnet kavramının semantik tahlilini yapan Görmez, bu kavramın kelime anlamları içerisinde *süreklilik* ve *örneklik* anlamlarının olduğunu ifade etmektedir.<sup>35</sup> Akseki'nin sünnet için söz konusu ettiği *amelî tevatiür* ile sünnetin bu kelime anlamları arasında yakın bir ilişki vardır. Zira amelî tevatürde ümmet tarafından sürekli uyulmaya çalışılan örnek davranışlar söz konusudur.

Akseki, hadisçilerin, sünneti yukarıdaki gibi ele aldıklarını, bununla birlikte usul ve fıkıh âlimlerinin, sünneti farklı tanımladıklarını ifade etmektedir. Usulcülere göre sünnet; “Hz. Peygamber'in Kur'an'dan başka olarak, sözleri, işleri ve takrirleridir.” Bunlara göre sünnet ile hadîs kavramları aynı anlama gelmektedir. Buna göre sünnet/hadîs, dinin ve şer'î hüküm kaynaklarının ikincisi olmaktadır. Müctehidler, Kur'an gibi sünnetten hüküm çıkarmışlardır.<sup>36</sup> Fakihler ise sünneti, farz ve vacip olmayan, yani delâleti kat'î olmayan bir delil ile işlenmesi istenen bir işin şer'î sıfatı mânâsında kullanmışlardır. Usulcülere göre sünnet, şer'î delillerden ikincini temsil ederken, fakihlere göre; kat'î olmayan bir delil ile sabit olan şer'î bir hükümdür. Mesela “Şu iş sünnettir.” denir ki, farz veya vacip değildir, mânâsıdır. Sonra Akseki geniş anlamıyla sünneti şöyle tanımlar: “Allah'ın kendisine vahy ve inzal buyurdıkları şeyi, ümmetine ve bütün âleme tebliğ etmek hususunda Onun yaptıkları, söyledikleri, razı oldukları ve aradıkları şeylerin hepsi Onun sünnetidir.”<sup>37</sup>

Hadîs ve sünnet kavramları arasında fark olduğunu ifade edenlerin yanında bu kavramların aynı anlama geldiklerini söyleyenler de vardır. Buna göre; “İslam öncesi Arap literatüründe sünnet ile hadîs kelimeleri arasında oldukça yakın bir ilişki söz konusudur. Her şeyden önce ikisi de yeni ve orijinal bir şeyi ifade ediyorlar.”<sup>38</sup> “İster Hz. Peygamber'in sözü, ister fiili, ister takriri olsun, her üç şekilde Hz. Peygamber'den nakledildiği zaman, nakledilen bu sünnet, ıstılahta hadîs adını almıştır.”<sup>39</sup>

Netice olarak ıstılahtaki anlamları açısından her ne kadar hadîs ve sünnet kavramları birbirlerinin yerine kullanılan kavramlar olarak karşımızda dursa da Akseki'nin de isabetle vurguladığı gibi sünnet ve hadîs kavramlarının ayrı anlamlar içerdiğini, sünnet kavramının daha çok normatif bir anlam ifade ettiğini, hadîsin de bu normun rivayet edilmiş şekli olduğunu söyleyebiliriz. Meşhur hadîs âlimi Abdurrahman b. Mehdî (198/815)'den nakledilen şu sözler de hadîs ve sünnet kavramlarının ayrı anlamlar ihtiva ettiğini ortaya koymuştur: “*Süfyan es-Sevrî,*

<sup>35</sup> Görmez, s. 218-224.

<sup>36</sup> Mukaddime, s. IV.

<sup>37</sup> Mukaddime, s. V.

<sup>38</sup> Görmez, s. 224.

<sup>39</sup> Koçyiğit, *Hadîs İstilahları*, s. 403.



*hadîs konusunda imamdır, sünnet konusunda değil; Evzâî, sünnet konusunda imamdır, hadîs konusunda değil; Malik hem hadîs hem de sünnette imamdır.*<sup>40</sup>

Sünnetin neliği konusuna gelince Akseki'ye göre; Hz. Peygamber'in söylediği sözler, eğer îcab, tahrîm veya ibaha yönünden bir teşri' ifade ediyor ise ona ittiba etmek vaciptir. O, bağlayıcılık özelliği ile ilgili olarak sünneti tasnife tabi tutmuş ve *sünnetin hüküm vazedip etmemesine göre* şu üç kısımda mütalaa edilebileceğini bildirmiştir:

1. Yemek, içmek, uyumak, yürümek, ziyaretleşmek, dargınları barıştırmak, alış veriş etmek gibi beşeri ihtiyaçlara ait hususlar hakkında peygamberden rivayet edilen şeyler.
2. Elbisenin biçimi, uzunluğu ve kısalığı, ziraat ve tıbbâ dair rivayet edilen sünnetler gibi tecrübeye, şahsî ve ictimâî âdetlere dayanan şeyler.
3. Harp meydanında askerleri lüzumlu yerlere yerleştirmek, safları tanzim etmek, pusu kurmak, hücum etmek veya geri dönmek, konak yerlerini seçmek, mevkiin, durumun ve şahsî tecrübenin ilham ettiği diğer tedbirleri almak gibi hususî ahvâl ve şerâite göre yapılan şahsî tecrübe ve tedbirlere ait olanlar.

*"Bu üç kısma dair naklolunan hadislerin ve sünnetlerin hiçbiri mutlaka yapılması veyahut yapılmaması istenilen şeriat ahkâmından değildir. Bunlar ancak beşerî olup, Hz. Peygamber'in bu hususta tuttuğu yol, ne teşridir ve ne de teşri için mutlak bir senettir. Bunlardan biz, kendi ahvâl ve şerâitimize göre istifade etmenin yollarını araştırırız. Bunlar, Peygamber'in bir insan olması bakımından tecrübeye, adetlere, ahval ve şeraitin hususiyetine göre söylediği veya işlediği şeylerdir. Meğerki sarih bir emir olsun."*<sup>41</sup>

Teşrideki konumu ile ilgili olarak, Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarının bağlayıcı olup olmamasına göre tasnife tabi tutulduğunu, sünnetin bağlayıcılık açısından tasnifinin Serahsi (483/1090)'de *Sünnet-i Hüda* ve *Sünnet-i Zevâid* tabirleriyle ifade edildiğini görüyoruz. Buna göre Sünnet-i Hüda; dinen yerine getirilmesi gereken sünnetlerdir ve bunları terk eden kötü bir iş yapmış olur. Sünnet-i Zevâid ise; terk edilmesinde her hangi bir kötülük olmayan ancak kerâhet söz konusu olan sünnetlerdir.<sup>42</sup>Bu tasnife göre; Sünnet-i Hüda sünnetin bağlayıcı olan kısmını, Sünnet-i Zevâid ise; bağlayıcı olmayan kısmını ifade etmektedir. Ayrıca bağlayıcılık açısından Hz. Peygamber'in fiillerinin *vücûb*, *nedb*, *ibâha*, *kerâhiyet* ve *tahrîm* isimleriyle kategorize edildiği bilinmektedir.<sup>43</sup>

<sup>40</sup> Dutton, s. 198.

<sup>41</sup> Mukaddime, s. XIV-XV.

<sup>42</sup> Serahsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed, *Usûl*, I-II, İstanbul, 1984., c. I, s. 115.

<sup>43</sup> Aşkâr, c. I, s. 375-387.

Bu mânada Ahmet Hamdi Akseki'nin, sünneti bağlayıcılık yönünden ele almada bir usulü fıkıh alimi gibi davrandığı ifade edilerek bunun Diyanet İşleri Teşkilatı'nın başkanlığını deruhte etmiş biri tarafından yapılmasının ne kadar manidar olduğu vurgulanmıştır.<sup>44</sup>

### 1.3. Hadîs ve Sünnetin Geçirdiği Evreler

Akseki, mukaddimesinde dönemlere ayırarak hadîsin geçirdiği evreler hakkında bizlere bilgi vermektedir. Bu bilgileri kısa ve özet Hadîs Tarihi olarak telakki edebiliriz. Buna göre; **Birinci Dönem**, ezber devridir: Hadîsin ezberlenmesi, bunun yanında az da olsa yazıya geçirilmesi, sahabenin her duyduklarını rivayet etmemeleri, rivayetlerde şahit ve yemin istemeleri gibi konular, bu devirde söz konusu olan hususlardır. Akseki, sahabenin hadîs rivâyeti ile ilgili bu tutumuna “*hadîs rivayetinde tesebbüt*” dendiğini ifade ettikten sonra *tesebbüt* kavramını şu şekilde tanımlar: “*Ravinin rivayeti sabit oluncaya kadar ağır almak, teennî ile davranıp kalbe itminan gelmedikçe onu nakletmeye özenmemek demektir.*”<sup>45</sup> Akseki'nin ezber devri ile ilgili şu tesbiti dikkat çekicidir: “*Gerek sahâbe ve tabiin ve gerek onlara tabi olan bilginlerce en büyük şeref, en yüksek meziyet, Kur'an'ı ezberledikten sonra Peygamber'in sünnetlerini hıfzedip yaymaktır.*”<sup>46</sup>

**İkinci Dönem**, hadîslerin tedvin edilmesi devridir. Akseki, Hz. Peygamber'in “*Yanımda hazır olanınız burada hazır bulunmayanlara (söylediklerimi ve benden gördüklerini) tebliğ etsinler. Zira olur ki hazır olanınız, sözümü kendisinden daha anlayışlı bir kimseye tebliğ etmiş olur...*”<sup>47</sup> gibi ifadelerinin, ashab ve tabiin üzerinde etkisinin olduğunu ve Hz. Peygamber'in hadîs ve sünnetini layık olduğu derecede belleyip her tarafa yayma hususunda çaba göstermelerine sebep olduğunu ifade eder. Akseki, hadîs ve sünnetin bu iki yolla korunduğundan dolayı Hz. Peygamber'in tebliğ ettiğinden ne bir noksan ne de bir fazlalık olmadığına vurgu yapar. Hatta Kur'an'ın zamanımıza kadar korunarak gelmesini, hadîs ve sünnetin korunarak gelmesine bağlar.<sup>48</sup> Bir hadîsi ezberlemek için bütün senetleriyle birlikte ezberlemek gerektiğinden ashab devrinden sonra rivâyet sayısının çoğaldığına işaret eden Akseki, bu mânâda Deylemî (509/1115)'nin şu sözünü aktarıyor: “*Bir hadisi yazdığımızda senediyle beraber yazınız.*” Daha sonra Akseki, ashabın ve Tabiinin hadîs ve sünneti zabt altına almak için ortaya koydukları gayretleri zikrediyor. Mesela Ebu Eyyûb el-Ensârî (52/672), eksik ezberlediğini düşündüğü bir hadîs için söz konusu hadisin iki dinleyeninden biri olan Ukbe (58/678)'nin yanına Medine'den kalkıp Mısır'a kadar gitmiştir. Yine Şabi'ye (104/723) “ Bu

<sup>44</sup> Ünal, İ. Hakkı, “Ahmed Hamdi Akseki'nin “Peygamberimiz'in Vecizeleri” Kitabındaki Mesajı”, Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum), 2004, s. 109.

<sup>45</sup> Mukaddime, s. XXIII.

<sup>46</sup> Mukaddime, s. XXV.

<sup>47</sup> Buhârî, İlim, 9.

<sup>48</sup> Mukaddime, s. XXIV.

kadar ilmi nasıl elde ettin?” diye sorduklarında “*Diyar diyar dolaşmak, güvercin gibi sabretmek, karga gibi erken davranmak sayesinde.*” cevabını vermiştir.<sup>49</sup>

**Üçüncü Dönem** olarak Akseki, *Hadîs Tedvininde yeni usuller* başlığını koymuştur. Bu ifade ile Akseki, tasnif dönemini anlatmak istemektedir. Ona göre önceleri hadis, sahabenin sözleri ve tabiinin fetvaları beraberce tedvin edilirken sonrakiler hadîsi diğerlerinden ayırdılar.<sup>50</sup>

**Dördüncü Dönem** hicrî üçüncü asrın sonunda başladığını ifade eden Akseki, İbn Cârut (307/920), İbn Huzeyme (311/924) ve İbn Hibban (354/964)’ın ve “Sahih” adlı eserlerinin, hicrî dördüncü asrın en büyük hadîs âlimleri ve hadîs eserleri olduğunu belirtmiştir.<sup>51</sup> Yine bu dönemin en önemli hadîs kitaplarından birinin Dârekutnî (385/995)’nin Sünen’i olduğunu ifade eden Akseki, bu dönemde *usûl-i hadis* adı altında yeni bir ilmin ortaya çıktığını ve bu ilim sayesinde hadîs ravilerinin çok sıkı bir tenkide tabi tutulduğunu söyler.

Hadîs ilmiyle alakalı **dördüncü asırdan sonra** yapılanları -ki biz buna hadîs ilmi açısından tezyin dönemi de diyebiliriz- şöyle özetler: “*Artık hadîslerin toplanması, senetlerin tenkit usulleri, hadîsin sıhhatine tesir eden illetlerin beyanı hemen dördüncü asır ile sona erdi. Bundan sonra yazılan kitapların çoğu evvelkilerden hadîs seçmek, onları hususî baplara ve fasıllara ayırmak yahut bahisleri ihtisar etmek, muhtelif metinlerden aynı bahislere ait olanları bir araya getirmek oluyordu.*”<sup>52</sup>

## 2. Hz. Peygamber ve Sünnetinin Dindeki Konumu Üzerindeki Mülâhazaları

Sünnetin bağlayıcı olduğundan bahsediyorsak sünnetin dindeki konumunun tespit edilmesi önem arz eder. Hadîsin kaynağı Hz. Peygamber olduğu için önce onun dindeki yerini ortaya koymak gerekir.

### 2.1. Hz. Peygamber’in Dindeki Konumu

Ahmed Hamdi Akseki, bazılarının sünneti İslâmî hükümlerin kaynağı saymadıklarını ifade ettikten sonra Hz. Peygamber’in dindeki konumu üzerinde değerlendirmelerde bulunur. Buna göre; Hz. Peygamber’in peygamber olmak bakımından *tebliğ* ve *tebyîn* olmak üzere başlıca iki vazifesi vardır. **Tebliğ**, Kur’an-ı Kerim, kendisine nasıl inzal olunmuş ise öylece O’nu insanlara tebliğ etmektir. “Kur’an, ferdin ve cemiyetin her türlü işlerine temas etmiş ve bunların hepsi hakkında ayrı ayrı kâideler, hükümler koymuştur. Peygamber bunu Allah’tan nasıl almış ise öylece insanlara tebliğ etmiştir.”<sup>53</sup> Hz. Peygamber’in Allah’tan

<sup>49</sup> Mukaddime, s. XXV.

<sup>50</sup> A.y.

<sup>51</sup> Mukaddime, s. XXVII.

<sup>52</sup> Mukaddime, s. XXVIII.

<sup>53</sup> Mukaddime, s. VI.

aldığı gibi tebliğ etmiş olması, tevâtüren nakil ve rivâyet edilmiştir. Hz. Peygamber'in ikinci ana görevi olan **tebyîn** ise; Kur'an-ı Kerim'i beyan ve tefsir etmektir. Akseki, Hz. Peygamber'in tebyin görevini açıklama sadedinde şunları söyler: “*Fakat bunların (Kur'an'daki hükümlerin) hepsi açık değildir. Bir kısmı küllî, bazıları mücmel hükümlerdir. Bunlarda cüz'iyâta ve teferruâta ait tafsilat yoktur. İşte Kur'an'dan küllî yahut mücmel veyahut müşterek veya hafî olan bu âyetlerin mânâlarını Peygamber Efendimiz, sözleri ve işleri ile beyân buyurdu.*”<sup>54</sup> Akseki'ye göre Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'i beyânı iki şekilde tezahür etmektedir: 1-Kitabın mücmelini beyan (Beş vakit namaz, zekât, hac hakkındaki beyanı gibi) 2- Kitabın hükmü üzerine ziyadeden ibaret beyan. Bu konuyla ilgili verdiği örneklerden biri şudur: Oruçlu bir kimsenin unutarak yiyip içmesi durumunda orucunun bozulup bozulmaması konusunda Kur'an'da bir açıklık yoktur. Ashabdan biri bunu Hz. Peygamber'e sormuş ve O da şöyle cevap vermiştir: “Bir adam oruçlu olduğunu unuttur da yer veya içerse orucu bozulmaz.”<sup>55</sup> Akseki, Hz. Peygamber'in vermiş olduğu bu hükmün, “Yanılarak veya unutarak yaptıklarınızda günah yoktur.” ayetinde<sup>56</sup> mündemiç olduğunu ifade eder.<sup>57</sup>

Hz. Peygamber'in dindeki konumuyla yakından ilgili konulardan biri de Hz. Peygamber'in tasarruflarının neye delalet ettiği ve bir hükme taalluk edip etmemesi konusudur. Akseki, Hz. Peygamber'in şer'i hükümlerdeki tasarruflarının dört şekilde tezahür ettiğini ifade eder:

1. Allah'ın Rasülü olma özelliği ile söyledikleri ve yaptıkları: **Tebliğ**
2. Dini sorulara fetva vermek suretiyle ortaya koyduğu tasarrufları: **Fetva**
3. Kazâ (hâkimlik) suretiyle olan tasarrufu: **Kazâ**
4. İmâmet (Müslümanların reisi olmak) sıfatıyla olan tasarrufu: **İmâmet**

Akseki, Hz. Peygamber'in bu dört tasarrufunun birbirinden ayırt edilmesinin önemine şu şekilde vurgu yapıyor: “*Peygamberimiz (sav)'in tebliğ, fetvâ, kazâ ve imâmetle olan tasarruflarını birbirinden ayırmak ve onları bilmek, hadis ve sünnetle meşgul olanlar için son derece faydalı ve lazımdır.*”<sup>58</sup>

Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarının neye delâlet ettiğini tam bir şekilde tesbit edebilmek bakımından Hz. Peygamber'in o söz ve davranışlarını hangi konumu ile yaptığını ortaya çıkarmak gerekmektedir. Bu noktada Akseki, daha çok Hz.

<sup>54</sup> A.y.

<sup>55</sup> Buhârî, Savm, 26; Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul, 1981, Sıyâm, 171.

<sup>56</sup> Ahzâb, 33/5

<sup>57</sup> Mukaddime, s. VII.

<sup>58</sup> Mukaddime, s. XVI.

Peygamber'in sözleri, davranışları, takrir ve sükûtları üzerinde durulduğunu ama bunları hangi sıfatla yaptığı üzerinde durulmadığına vurgu yapmaktadır.<sup>59</sup>

## 2.2. Sünnetin Dindeki Konumu

İslam dininde sünnetin büyük önemi vardır. Bu mânâda sünnetin dindeki konumuna vurgu yapan birçok ayet-i kerime ve hadîs-i şerif mevcuttur.<sup>60</sup> Hz. Peygamber'in sünnetinin dindeki konumunu tescil etme açısından onun vahye dayandığı konusu, İslam âlimlerinin üzerinde durduğu hususlardan biridir. Musa Carullah konuyla ilgili şunları söyler: “Hz. Peygamber şeriatı tebliğ konusunda masumdur ve **sünneti vahye dayanır**. Birçok ayet-i kerimeye göre O, her söz ve davranışında Rabbinden bir beyyine üzeredir.”<sup>61</sup>

Akseki, Kur'an ve hadisin vahiy ürünü olduğunu ancak Kur'an'ın vahyin en yüksek mertebesi olduğunu ifade eder. Kur'an, açık ve okunan vahiydir. ( Vahy-i metlûv, vahy-i zâhir<sup>62</sup>) “**Hadis ve sünnet de bir vahiydir**. Cebrâil Peygamberimiz'e Kur'an ile geldiği gibi, hadis ve sünnet ile de gelirdi. Şu kadar ki bu metlûv değildir. Lâfz olmayıp sadece mânâdan ibarettir... Kur'an hem lâfzı hem de mânâsı Allah'tan olduğu için Kur'an birinci derecede, hadîs ve sünnet ikinci derecede Müslümanlığın kaynağı ve esası olmuştur.”<sup>63</sup> Bu mânâda Akseki, Cebrâil'in Hz. Peygamber'e Kur'an ile geldiği gibi, hadîs ve sünnet ile de geldiği ile ilgili rivayeti<sup>64</sup> örnek olarak vermektedir. Yine “ İyi biliniz ki; bana kitap ve onunla birlikte bir o kadar daha verildi...” hadîsine<sup>65</sup> yer vermiştir.

Akseki Kur'an ve hadisin vahiy ürünü olmakla birlikte aralarında fark olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir: “Kur'an gerek heyet-i umumiyesi ve gerek ayrı ayrı her ayeti nakil cihetinden kat'î ve mütevatirdir. Hadîs ve sünnet ise heyet-i umumiyesi bakımından kat'î ise de, ayrı ayrı düşünüldüğü zaman Kur'an gibi hepsi kat'î ve mütevatir değildir. Bundan dolayı hadîs ve sünnetin derecesi Kitaptan sonradır... Sünnet ya Kitabı tefsir ve beyan eder yahut onun üzerine bir hüküm ziyade eder. Beyan ve tefsirin mertebesi, beyan olunanın mertebesinden sonradır.”<sup>66</sup>

<sup>59</sup> Mukaddime, s. XVII.

<sup>60</sup> Sünnetin dindeki konumuyla ilgili ayet ve hadîsler için örnek olarak bkz. Haşr, 59/7; Necm, 53/1-18; Müslim, Hayz, 34; Ebu Davud, Edeb, 48.

<sup>61</sup> Carullah, s. 14.

<sup>62</sup> Burada Vahy-i zâhir ile kastolunan Kurân'dır. Hz. Peygamber (sav)'in re'y ve içtihadı sonucu ulaştığı hükümlere de vahy-i batın denir. Erdoğan Mehmet, *Akil-Vahiy Dengesi açısından Sünnet*, İstanbul, 1985, s.77-78.

<sup>63</sup> Mukaddime, s. IX.

<sup>64</sup> Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimî, *es-Sünen*, İstanbul 1981Sünen, Mukaddime, 49.

<sup>65</sup> Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, 1974, Sünnet, 6; Tirmizî, İlim, 10.

<sup>66</sup> Mukaddime, s. X.

Sünnette olan mânâların hepsi için Kur'an'da bir aslının olduğunu vurgulayan Akseki, Kur'an'ın anlaşılmasında sünnetin önemli bir yere sahip olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir: “Bununla birlikte Kur'an'ın anlaşılmasında hadîs ve sünnete kesin bir ihtiyaç vardır. Hadîs ve sünnet olmadıkça kitap (Kur'an) üzerindeki içtihatlarımız eksiktir ve çok kere yanlış hüküm çıkarmamıza da sebeptir. Usûlcülerin ‘Kur'an'ın sünnete olan ihtiyacı, sünnetin Kur'an'a olan ihtiyacından daha çoktur.’ demeleri bu bakımdandır.” Sonra bu sözün anlamı hakkında şunları söylüyor: ”Sünnet, Kitab'ın hükmü hakkında son kararı söyler, Kitaptan maksat ne olduğunu beyan eder.”<sup>67</sup>

İslam Hukukunun Kur'an'dan sonra ikinci önemli kaynağı sünnettir. Sünnet, Kur'an'da geçen hükümleri teyit ettiği gibi, müstakil olarak hüküm koyucu özelliğe de sahiptir. Sünnetin teşrii değeri diyebileceğimiz bu husus, sünnetin vahiy mahsulü olmasının da bir neticesidir. Sünnetin teşrideki yeri, üç madde halinde özetlenmiştir:

- 1) Sünnet, Kur'an'ın müphem ve mücmellerini açıklar.
- 2) Sünnet, Kur'an'da asılları sabit olan konuların hükümlerini tamamlayıcı mahiyette açıklamalarda bulunur.
- 3) Sünnet, Kur'an'da olmayan bir kısım hükümleri açıklar.<sup>68</sup>

Sünnetin hüküm koyucu özelliğine vurgu yapan Ahmed Hamdi Akseki, Kur'an'ın açıkça söylemediği, vacip veya haram kılmadığı birçok hükmün hadîs ve sünnetle teşri' olduğunu ifade eder. Bunu temellendirme amacıyla aktardığı rivayetlerden biri şudur: “*Bana Kur'ân ve bir o kadarı [sünnet] daha verildi. Yakında karnı tok, koltuğuna yaslanmış birisi, 'Size Kur'ân yeter; onda neyi helâl bulursanız onu helâl kabul ediniz. Onda neyi haram bulursanız, onu da haram biliniz' diyecek. Şunu iyi bilin ki, Allah Resulünün haram kıldığı da Allah'ın haram kıldığı gibidir.*”<sup>69</sup>

Sünnetin müstakil olarak hüküm koyucu özelliğine vurgu yapan Akseki, onun helal ve haramı bildirmekte Kur'an gibi olduğunu ifade etmektedir. Konuyla ilgili olarak ehli eşeklerin, yırtıcı hayvanların ve yırtıcı kuşların Hz. Peygamber tarafından haram kılınmasını örnek vermektedir. Sonra sünnetin bu özelliğine vurgu yapan “*Peygamber size ne getirmiş ve ne söylemişse onu alınız. Hangi şeyden neyh ederse ondan sakınınız.*”<sup>70</sup> âyetine ve ayetin tefsiri mahiyetinde olan Alkame'nin rivayetine yer veriyor. Bu rivayete göre İbn Mesud “Güzellik için bedenlerine nakış yapan ve yaptırana, yüzlerinin kıllarını cımbızla alanlara, dişlerini seyrekleştirip Allah'ın yapısını değiştirenlere Allah lanet etsin.” demişti. Benî Sa'd

<sup>67</sup> Mukaddime, s. X.

<sup>68</sup> Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, İstanbul, 1988, s. 38.

<sup>69</sup> Ebû Davud, Sünne, 5.

<sup>70</sup> Haşr, 59/7.

kabilesinden Ümmü Yakup denilen bir kadının: “Şöyle şöyle yapanlara lanet ettiğini haber aldım bu nedir?” demesi üzerine İbn Mesud (32/652): “Peygamber’in lânet ettiği ve Kitabullah’ta beyan olunan bir kimseye ben neden lânet etmiyeyim?” dedi. Kadın: “Ben bütün Kur’an’ı okudum, bunu göremedim.” deyince İbn Mesud şöyle dedi: “Kur’an’ı hakkıyla okusaydın görür ve bulurdun. “Peygamber size ne getirmiş ve ne söylemişse onu alınız. Hangi şeyden nehy ederse ondan sakınıınız.” âyetini okumadın mı?” Kadın “evet okudum” deyince; İbn Mesud, “İşte Peygamberimiz bunları nehy etmiştir.” cevabını verdi.<sup>71</sup>

Sünnetin dindeki konumu geçmişten günümüze tartışma konusu olmuş ve ama inkâr ederek, ama itibarını düşürerek sünneti saf dışı yapmak isteyenler varlığını devam ettirmişlerdir. Akseki, “**Kur’an bize yeter.**” diyenlere cevap mahiyetinde şunları söyler: “*Şu halde ‘ İslam’ın esası yalnız Kur’an’dır. Biz ancak ona bakarız.’ gibi bir iddia eğer kötü bir fikre dayanmıyorsa Hz. Peygamber’in vazifesinin şümül ve mahiyetini anlamamaktır.*”<sup>72</sup> Harici, Rafizi ve zındıkların geçmişte söyledikleri “Kur’an bize yeter.” sözlerini hatırlattıktan sonra, bu kişilerin aslında Peygamber sünnetini ihmal etmek suretiyle din ve şariat bağlarından kurtulmak isteyen kimseler olduğuna vurgu yapmaktadır.<sup>73</sup> Bunun yanında Kur’an’ı kabul edip de onu bize getireni ve Kur’an hakkındaki talimlerini kabul etmemek, bize ihsan olunan nimeti alıp da onu vereni tanımamak anlamına gelecektir.<sup>74</sup>

Burada Akseki, bizlere sünnetin değerinin olduğu ile ilgili bir nevi aklî delil getirmektedir. Şayet Allah’tan vahiy getiren bir kişinin peygamber olduğuna inanıyorsanız, onun söylediklerine ve yaptıklarına itibar etmek durumundasınız, hatta zorundasınız. Değilse onun peygamber olduğuna inanmanın bir mânâsı kalmaz. Akseki sözlerine şöyle devam ediyor: “*Peygamber’in teşri’ hususunda ve risâlet vazifesini ifa ederken kendisine vahy olunandan başka bir şey söylemeyeceği düşünülürse sünnet ve hadis ile sâbit olan hükümlerin de esas bakımından Kur’an’da mevcut olduğuna hükmetmek icap eder.*”<sup>75</sup> Bu bağlamda İmam Şafi (204/820)’nin şu sözünü aktarır: “*Allah’ın Peygamber’i ne ile hükmetmiş ise şüphesiz ki Kur’an’dan anlamış olduğu şeylerdir.*”<sup>76</sup>

Sünnetin dindeki konumu ile ilgili hususlardan biri de hadîslerin Kur’an’a arzı meselesidir. Tartışmanın medarında yer alan rivâyetlerden biri şöyledir: “*Muhakkak siz benden sonra ihtilafa düşerseniz, aranızda fikir ayrılıkları çıkar; öyle ise benden size bir hadis rivâyet edildiğinde, onu Allah’ın kitabına arz ediniz,*

<sup>71</sup> Müslim, Libas, 120.

<sup>72</sup> Mukaddime, s. X.

<sup>73</sup> Mukaddime, s. XII.

<sup>74</sup> Mukaddime, s. XIII.

<sup>75</sup> Mukaddime, s. XIII.

<sup>76</sup> Mukaddime, s. XIII.

onunla karşılaştırınız. ona muvafık olan bendendir, muvafık olmayan benden değildir.”<sup>77</sup> Akseki bu rivayeti zikrettikten sonra, Yahya b. Main (233/847), İmam Şafii(204/820), İbn Abdilberr (777 /1375) gibi âlimlerin bu rivayetin uydurma olduğu ile ilgili değerlendirmelerine yer veriyor.

Daha sonra bizzat bu rivayetin kendisinin Kur’an’a arz edildiğinde ona aykırı geldiğini ifade ederek bu rivayetle çelişen ayetleri sıralar. Bu ayetlerden birkaçı şunlardır: “Peygamber size ne getirdi ve ne söyledi ise onu kabul edin, alın. Neyi yasak etti ise ondan sakının.”<sup>78</sup> “ Peygamber’e itaat eden Allah’a itaat etmiş olur.”<sup>79</sup>

Akseki, sünnetin doğru bir şekilde anlaşılması ile ilgili önemli bir hususa işaret ederek mukaddimesini sonlandırıyor: “ Vaazlarda söylenecek olan hadislerle çok dikkat etmek lazımdır. Mev’ıza kitaplarında görülen her hadise itimat edilemeyeceği gibi itimada şayan kitaplardan alınan hadisleri söylerken de üzerinde çok durmak, hadîsten maksadın ne olduğunu iyice anlamak, zemin ve zamanı da nazar-ı dikkate almak lazımdır.”<sup>80</sup> Bu anlamda kıyamet, cennet, cehennem gibi gayb âlemi ile ilgili hadisleri okurken onları kendi âlemimizdeki maddi ölçülerle ölçmemek gerekmektedir. Zira “Kur’an gibi hadîsin de muhkemi, müteşâbihî; nâsihi, mensûhu, hükmü âmm ve hâs olanı, birbiriyle mütenâkız ve müteâruz gibi görünenleri vardır...Hadîs ile meşgul olmak isteyenlerin bir hadisi tetkik ederken veyahut hadîs ve sünnet hakkında söz söylerken, yukarıdan beri işaretlerle geçtiğimiz esaslar dahilinde yürümeleri lazımdır.”<sup>81</sup>

## SONUÇ

Ahmed Hamdi Akseki, kaleme aldığı bu mukaddimesinde, başta hadîs ilmi olmak üzere temel İslam bilimleri kaynaklarından istifade ederek hadîs ve sünnetle ilgili özet bilgiler vermiştir. Bu kısa ama muhtevalı mukaddimesinde Ahmed Hamdi Akseki, hadîs ve sünnetin kelime ve ıstılah anlamlarından hareketle bir takım değerlendirmeler yapmıştır. Onun sünnet tanımına dâhil ettiği *amelî tevatür* kavramı gerçekten dikkate şayandır. Sünnetin bağlayıcılığı konusuna da değinen Akseki, bu mukaddimesinde okuyucularına kısa bir hadîs tarihi de sunmuştur. Akseki, Hz. Peygamber’in dindeki konumu, Peygamber olmak bakımından vazifeleri, tasarruflarının tasnifi gibi konularda bir ilim adamına yaraşır şekilde

<sup>77</sup> Hadislerin Kur’an’a arzı ile ilgili rivayetler ve değerlendirmeleri için bkz. Kamil Çakın, *Hadisin Kur’an’a Arzı Meselesi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, c. XXXIV, s. 237-262.

<sup>78</sup> Haşr, 59/7.

<sup>79</sup> Nisâ, 4/80.

<sup>80</sup> Mukaddime, s. XXIX.

<sup>81</sup> Mukaddime, s. XXIX.



değerlendirmelerde bulunmuş ve ansiklopedik bir ilim adamı olduğunu ortaya koymuştur. Sünnetin teşrii değerinin olduğunu ifade eden Akseki, sünneti itibarsızlaştırmak isteyenlere karşı Kur'an ve sünnetten deliller getirerek cevap vermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş döneminin büyük âlimlerinden olan Ahmet Hamdi Akseki, bu ve diğer çalışmalarıyla geçiş döneminde çok önemli işler ortaya koymuş ve Anadolu coğrafyasının kültürel ortamına önemli katkılar sağlamıştır.

### **KAYNAKÇA**

Aşkâr, Muhammed Süleyman, *Efâlî'r-Rasûl*, I-II, Beyrut, 1988.

Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, İstanbul, 1988.

Bolay, Süleyman Hayri, "Akseki, Ahmet Hamdi" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989, c. 2, s. 293-295.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-III, İstanbul, 1981.

Carullah, Musa, *Kitâbu's-Sunne*, (Çev: Dr. Mehmet Görmez), Ankara, 1998.

Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Usulü*, İstanbul, 1991.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman ed-Dârimî, *es-Sünen*, İstanbul 1981.

Durmuş, İsmail, "Mukaddime" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, c. 31, 115-118.

Dutton, Yasin Sünnet, Hadis ve Medine Ameli, (çev. Yavuz Köktaş) *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, II(2002), sayı:4, 195-213.

Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, I-V, es-Sünen, 1974.

Erdoğan Mehmet, Akıl-Vahiy Dengesi açısından Sünnet, İstanbul, 1985.

Fazlurrahman, *Tarih Boyunca İslamî Metodoloji Sorunu*, çev. Salih Akdemir, Ankara, 1995.

Görmez Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara, 1997.

Guraya, Muhammed Yusuf, *Sünnetin Neliği Sorununa Metodik bir Yaklaşım*, (Çev: Mehmet Emin Özafşar), Ankara, 1999.

Itr Nureddin, *Menhecu'n-Nakd fi ulûmi'l-Hadis*, Dimaşk, 1992.

- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem, *Lisanu'l-Arab*, I-VI, Dâru'l-Maarif, Kahire, 1979.
- Kandemir, M. Yaşar, *Mevzû Hadisler*, Ankara, 1984.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Istılahları*, Ankara, 1985.
- , *Hadis Usûlü*, Ankara 1987.
- Köktaş, Yavuz, *Hadis Usulü Yazıları*, İstanbul, 2010.
- Malik b. Enes, el-Muvatta', İstanbul, 1981.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, el-Câmiu's-Sahîh, I-III, İstanbul, 1981.
- Nevevi Muhyiddin , Riyazu's-Salilin I-III (Çev: Kıvamuddin Burslan-Hasan Hüsnü Erdem) Ankara, 1949.
- Özafşar, Mehmet Emin, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, Ankara, 1998.
- Serahsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed, Usûl, I-II, İstanbul, 1984.
- Subhi Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, (Çev: M. Yaşar Kandemir), Ankara, 1973.
- Tahhân, Mahmud, *Teyşîru Mustalahi'l-Hadis*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, trs.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, I-III, İstanbul,1981.
- Uyar, Ahmet, “*Sünnetin Tarihi süreci Hakkında Fazlurrahman'ın Görüşleri*”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, yıl: 2002, sayı: 12, s. 237-249.
- Ünal, İ. Hakkı, “*Ahmed Hamdi Akseki'nin “Peygamberimiz'in Vecizeleri” Kitabındaki Mesajı*”, Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum), 2004, s. 107-115.
- Yücel, Ahmet, *Hadis Usûlü*, İstanbul, 2012.